

Tür: Kitap İncelemesi

Gönderim Tarihi: 26.12.2018

Kabul Tarihi: 08.02.2019

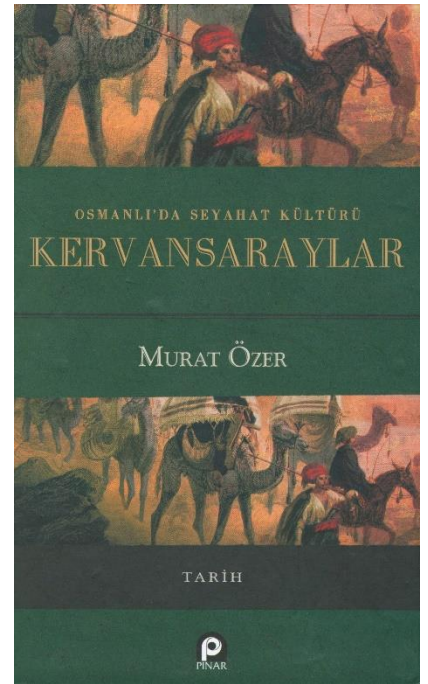
Atıf Künyesi: Gürsoy, A. (2019). “Murat ÖZER, (2018) Osmanlı’da Seyahat Kültürü: Kervansaraylar”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 119-122.

Murat ÖZER, (2018) OSMANLI’DA SEYAHAT KÜLTÜRÜ: KERVANSARAYLAR

(İstanbul: Pınar Yayınları, 188 s. ISBN: 978-975-352-480-3)

Adem GÜRSOY*

İlk çağlardan bugüne kadar gerçekleştirilen seyahat faaliyetleri kültürel, dinî, ekonomik ve askerî amaçlarla yapılmaktadır. Seyahat kültürünü oluşturan unsurlar ticaret yollarını, şehirleri ve ekonomiyi canlı tutmada büyük öneme sahip kervan yolculukları ve bu yolculukların konaklama yerleri olan kervansaraylardır. Anadolu ve Mezopotamya tarih boyunca önemli ticaret yollarının üzerinde olması sebebiyle konaklama faaliyetlerinin ortaya çıktığı ve konaklama yerlerinin en güzel örneklerinin verildiği yerleridir. Bu durumun temel sebebi doğuya ve güneye gitmek isteyenlerin, yani İpek ve Baharat yollarını kullanmak isteyenlerin buralardan geçmek zorunda olmasıdır. İpek ve Baharat yollarını kullanan tüccarların konaklama ihtiyacının karşılanması için Anadolu’nun pek çok yerinde kervansaraylar, hanlar inşa edilmiştir. İnşa edilen bu yapılar hem sosyal hayatı hem de ticareti etkilemiştir. Kervanların halk üzerindeki etkisini kervanla ilgili sözlerde görmek mümkündür. “Irak yerin haberini kervan getirir.”, “Uzak yerin salığını kervan getirir.”, “Yol bilen kervana katılmaz.”, “İt ürür, kervan yürür.”, “Kervan yolda düzülür.”, “Kuş uçmaz, kervan geçmez.”, “Topal eşekle kervana karışmak (katılmak)” (Şen, 2017: 152) gibi sözleri söyleyen bir halkın kervanlardan etkilenmediğini söylemek mümkün değildir. Ticaretin sosyal hayattaki etkilerini, ulaşım yolları üzerinde bulunan ve âdeta ticaret kervanları için doğal güzergâh durumunda olan Anadolu’da kurulmuş Türk devletlerinde de görmek mümkündür.

Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti coğrafya itibarıyla milletlerarası ticarete âdeta bir köprü durumundaydı. Bu durumun ticaret yollarının canlılığının devam etmesini sağladığı, bunun da beraberinde bir dizi tedbirin alınmasını gerekli kıldığı, kervansarayların yapımının böylece hız kazandığı ortadadır. Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti böylece hem kervan yollarının güvenliğini sağlamak hem de tüccarların barınma ihtiyacını temin etmek üzere pek çok kervansaray yapmıştır (Şen, 2017: 152).

Osmanlı döneminde Batıların hem ticaret yollarını kullanmaları hem de Osmanlı kültürünü merak etmeleri neticesinde seyyahların Osmanlı topraklarına çok sık geldiği ve kervansaraylarda konakladıkları bilinmektedir. Bu seyahatleri sırasında pek çok seyyah notlar almış, seyahatnameler yazmıştır. Bu seyahatnamelerde hem Osmanlı kültüründen bahsetmişler hem de konakladıkları kervansarayları anlatmışlardır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Karaman/Türkiye. E-Mail: agursoy86@hotmail.com.

Bugüne kadar kervansaraylarla ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları kervansarayların mimari özelliklerini incelerken bazıları da kervansarayların işlevlerini anlatmaktadır. Kervansarayların hangi amaçla yapıldığını, seyyahların yolculuklarını ve kervansaraylardaki yaşamını, yolculuklarının önemli bir parçası olan hayvanlarının bakımının nasıl yapıldığını, kervansarayların kültürel hayata etkisini konu edinen çalışmalardan birisi Murat Özer tarafından hazırlanarak 2018 yılında Pınar Yayınları tarafından çıkarılan *Osmanlı'da Seyahat Kültürü: Kervansaraylar* adlı kitaptır. Çeşitli gazete ve dergilerde kültür tarihi, sanat tarihi ve uluslararası ilişkiler alanında çok sayıda makalesi yayımlanan ve “Osmanlı Kervansaraylarında Sosyal Hayat” başlıklı yüksek lisans tezi ile kervansaraylar hakkında detaylı araştırmalar yapan Murat Özer bu çalışmasında seyahatnamelerden hareketle Anadolu’yu, Osmanlı’yı ve kervansarayları ele almıştır.

188 sayfadan oluşan eser, 14x21 cm boyutlarındadır. Ön kapakta eserin ismi, bir kervana ait iki resmin arasında iki satır halinde verilmiştir. İlk satırda “Osmanlı'da Seyahat Kültürü” yazarken; ikinci satırda daha büyük bir şekilde kitabın asıl konusunu içeren “Kervansaraylar” yazmaktadır. Bu yazının hemen altında kitabın yazarı Murat Özer’in ismi yer almaktadır. Kitabın arka kapağında ise kitapla ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler kitabın yazılış amacını ortaya koymaktadır. Bu eserde Osmanlı’nın kültürü ve sosyal hayatı ile ilgili bilgilere ulaşılabileceğinin belirtilmesi konuya meraklı olan herkesin ilgisini çekmesi bakımından önemlidir.

Eserin ilk sayfasında Murat Özer’in kısa bir biyografisi vardır. İkinci sayfasında yer alan kitap bilgilerinin ardından üçüncü sayfada kitabın adı verilmiştir. Eserin beşinci ve altıncı sayfalarında “İçindekiler” bölümü vardır. Bu bölüm okuyucunun kervansaraylarla ilgili okumak istediği bölümleri daha kolay bulması açısından önem arz etmektedir. “İçindekiler” bölümü incelendiğinde eserin üç ana bölümden oluştuğu görülmektedir. Birinci bölüm “Kültür Tarihi Açısından Seyahatnameler”, ikinci bölüm “Kervan: Osmanlı'da Yolculuk”, üçüncü bölüm ise “Kervansaray” başlıklarını taşımaktadır. Bölümlerin içerisinde kervansaraylar ile ilgili ayrıntılı bilgilerin yer aldığı alt başlıklar kullanılmıştır.

Murat Özer “Ön Söz”de (s. 7-10) kervansarayları çalışma nedenini ve çalışmasını yaparken nasıl bir yol izlediğini kısaca anlatmıştır. Kervansaraylarla ilgili bu çalışmayı yapmasının temel sebebini, kervansaraylardaki sosyal ve kültürel hayatı ele alan çalışmaların yetersizliği olarak açıklar. Murat Özer 15 ve 16. yüzyıllarda Batılı ve Doğulu seyyahların kervansaraylarla ilgili yaklaşık 450 metin yazdığını ve bu metinlerden çok azının Türkçeye çevrildiğini belirtir. Bu eseri hazırlarken bu seyahatnamelerden faydalandığını dile getiren Özer, ön sözün son bölümünü teşekkürle ayırmıştır.

Eserin on birinci ve on dördüncü sayfalarında yer alan “Giriş” bölümünde Osmanlı dönemindeki ticaret yollarından bahseden Murat Özer, bu yollar üzerinde yer alan kervansarayların yakınlarında yerleşim birimlerinin kurulmaya başlandığını ve oraya yerleşen halkın ticari faaliyetlere katıldıklarını belirtmiş, kervansarayların şehirleşmedeki etkisi üzerinde durmuştur. Bu da Osmanlı döneminde şehirleşmenin nasıl olduğu ile ilgili fikir vermektedir. Ayrıca Osmanlı döneminde ahilerin, alperenlerin Anadolu’yu zaviyeler ve kervansaraylar ile inşa ettikleri belirtilmiştir. Bu durum eserde Türk kültürüne ait unsurların varlığının işareti olmuştur.

“Giriş”ten sonra eserin ana bölümlerine geçen Murat Özer, ilk olarak kitabının ana kaynağı olan seyahatnameleri kültür tarihi açısından değerlendirir. “Kültür Tarihi Açısından Seyahatnameler” başlığını taşıyan birinci bölümde (s. 15-34) seyahatnamelerin öznel ifadeler taşımaya rağmen tamamıyla bilimsel değerlerden yoksun olarak nitelendirilmesinin yanlış olduğunu belirtir ve seyahatnamelerin farklı alanlara kaynaklık edebileceğini dile getirir (s. 16).

Yazarın “Dinginlik Ülkesine Yolculuk” ve “Kervansaraylar ve Seyahatnameler” isimli iki alt başlık kullandığı birinci bölümde, Doğulu seyyahlar ile Batılı seyyahların seyahatnamelerini nasıl yazdığını görmek mümkündür. Özellikle İbn Battûta üzerinden Batılı seyyahlar ile Doğulu seyyahları karşılaştıran Özer, Doğulu seyyahların seyahatnamelerinde daha ciddi bir üslubun bulunduğunu; Batılıların seyahatnamelerinde ise daha öznel bir anlatımın olduğunu bildirir. Bu durum Doğu ile Batı insanının kültürel farklılığını da ortaya koymaktadır. Doğulu seyahatname yazarlarının Batılı çağdaşlarının aksine yeme içme, barınma gibi kişisel unsurları mahremiyet anlayışıyla okuyucuyla paylaştığını belirten Özer,

Doğulu seyyahların yaklaşımını “Yediğin, içtiğin sana kalsın; gördüğünü anlat.” şeklinde özetlendiğini dile getirir ve bu sebepten Batılı seyyahların yazdığı seyahatnamelerin daha fazla bilgi içerdiğini ifade eder (s.18).

Birinci bölüme “Kervansaraylar ve Seyahatnameler” alt başlığı ile devam eden Özer, bu bölümde Doğulu ve Batılı seyyahların seyahatnamelerinden bahsetmiş ve bu seyahatnamelerde Anadolu insanın nasıl anlatıldığına, kervansaraylar hakkında ne kadar ve hangi bilgilerin olduğuna dair pek çok bilgi vermiştir. Bu bölümde Doğulu seyyahların Osmanlı hayranlığını ve Batılı seyyahların Türk ve Müslüman bir devletin insanlarına bakışını kendi anlatımlarıyla bulmak mümkündür. Bu bölümde hem Batılı hem de Doğulu birçok seyyahı ve onların yazdığı seyahatnameleri tanıtan Murat Özer, İbn Battûta ile başladığı seyahatnameleri Aubrey Herbert’in seyahatnamesi ile araştırmasının genel çerçevesini çizerek bitirdiğini belirtmiş (s.32) ve eserinde faydalanmadığı ama başka alanlara kaynaklık edebileceğini düşündüğü bazı seyahatnamelerin ismini vererek birinci bölümü sonlandırmıştır.

“Kervan: Osmanlı’da Yolculuk” adını taşıyan ikinci bölüm (s. 35-50) Osmanlı Devleti’nde kervanların nasıl oluştuğunu, kervan yollarını, yolculuk esnasında alınan tedbirleri, kervanların konaklamasını anlatmaktadır. Bu bölümde kervanların sadece ticari amaçla oluşmadığı, güvenlik amacıyla da kervanların tercih edildiği belirtilmektedir. Ayrıca bu bölümde alt başlık olarak verilen “Kervan ve Kervancılar” ile ilgili bilgiler dikkat çekicidir. Özellikle kervanın oluşturulma sürecinde kervana katılacak kişilerin kendi aralarında örgütlenmesi, kervanın düzenin sağlanması için belli bir sistemin olması ve kervana katılan herkesin eşit haklara sahip olması önemli ayrıntılardır. Bu bölümde kervanların sadece ticaret işlevinin olmadığı belirtilerek halklar arasında kültürel alışverişi de sağladığı dile getirilmiştir. Kervanların oluşturulma süreci kadar önemli olan bir başka unsur da halk kültürüyle ilgili bilgileri de barındıran yüklerdir. Bu bakımdan Murat Özer ikinci bölümde taşınan yükler ile ilgili ayrıntılı olmasa da bazı bilgiler vermiş ve kervanların toplum kültürüne yansımalarını kısaca anlatmıştır.

Eserin üçüncü ve son bölümü (s. 51-165) “Kervansaraylar” başlığı ile sunulmuştur. Bu bölümde seyahatnamelerden hareketle kervansaraylar hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür. İlk olarak kervansaray isminin nereden geldiğini açıklayan Murat Özer, kervansarayların önce askerî amaçla ribat ismiyle yapıldığını, zamanla sınırların büyümesiyle içte kalan bu ribatların askerî özellikten çıkıp ticari faaliyetlerde kullanıldığını belirtmiş ve Türklerin diğer milletlerle ilişkileri neticesinde ribat isminin kervansaray olarak değiştiğini dile getirmiştir. Bu durum bir milletin kültüründe farklı milletlerden unsurlara da rastlanılabileceğini ortaya koymaktadır.

Murat Özer bu bölümde Türk kültürüne ait birçok unsuru kervansaraylar vasıtasıyla anlatmıştır. Özellikle kervansarayların yapımında vakıf kültürünün etkisinden bahseden Özer, ticari kaygıdan ziyade yardımlaşma kültürünün varlığını ortaya koymuştur. Yolcuların, fakir ve ihtiyaç sahibi kişilerin yeme içme, barınma gibi ihtiyaçlarını hiçbir bedel ödemedi veya cüzi bir bedel ödeyerek karşılayan kervansaraylar veya imaretler Türk kültürünün önemli bir parçası olmuştur. Kervansaraylardaki eşyaların Türk kültürüne göre düzenlendiğinden de bahseden Murat Özer, bu durumun Batılı ve Doğulu seyyahlar tarafından farklı karşılandığını belirterek Doğu insanı ile Batı insanı arasındaki kültürel farklılığı ortaya koymuştur. Kervansaraydaki odaların eşyasız ve mobilyasız olmasının Doğu insanın istirahat şekline uygun olduğunu belirten Özer, bu durumun Batılı seyyahlar tarafından garipsendiğini dile getirir. Busbecq, Pedro, Huart, Ubcini, Tavernier gibi seyyahlar Türklerin yerde yemek yemesini, yastık yerine eyerlerini kullanmalarını, kilim veya seccade üzerinde uyumalarını yadırgamış ve kervansaraylarda kendilerinin alışık olduğu döşek, yatak ve mobilyaların bulunmamasına şaşırılmışlardır.

Kervansarayların mimari yapısıyla ilgili bilgiler de dikkat çekicidir. Eserde evlerini dayanıksız, gösterişsiz yapan Türklerin “hayrat” olarak yaptığı eserleri çok sağlam yapmaları Batılı seyyahların dikkatini çekmiş; yapılan kervansarayları Türklerin dinî inançları sebebiyle kutsal gördükleri Kâbe’ye benzettiklerini söylemişlerdir. Bu bölümde seyyahların buna benzer ifadeleri çok sık kullandığı dikkat çekmekte ve Türk- İslam kültürü ile ilgili bilgilere de ulaşılabilir. Özer bu bölümde kervansarayların vakıf eserleri olduğunu ve bu yapıların genel olarak “Allah rızası için” yapıldığını vurgulamıştır. Bu durum Osmanlı’daki vakıf sisteminin tanınmasına da yardımcı olur. Kervansaraylarda sadece konaklamanın yapılmadığını, kervansarayların ibadet, eğitim, siyaset, güvenlik gibi sosyal ve kültürel unsurları da

barındırdığını vurgulayan Murat Özer, “Ticaretin Ötesinde” başlığı altında bu durumu ayrıntılı şekilde dile getirmiş; farklı örneklerle kervansaraylardaki sosyal hayatı okuyucuya sunmuştur.

Murat Özer; üçüncü bölümde kervansarayların bölümleri nalbant, şadırvan, çeşme, abdesthane, mescit, hamam hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Kervansaraylarda bu bölümlerin olması Türk kültürünün temizliğe, ibadete verdiği önemin göstergesidir. Bu bölümde üzerinde durulan bir başka konu ise seyyahlara, tüccarlara ve elçilere yapılan muameledir. Özellikle Pardeo'nun diliyle (s.87) Batılı görevliler ile kervansaraydaki görevlileri karşılaştıran Özer, kervansaraylarda herkese eşit muamele yapıldığını ve Batılı seyyahların konakladıkları kervansaraylardan genellikle çok memnun kaldıklarını belirtir. Özer, Osmanlı topraklarına gelmeden önce Türklerin adaletsiz, katliamcı olduğunu düşünen seyyahların kervansaraylardaki iyi muameleden sonra fikir değiştirdiğini belirtmiş ve seyahatnamelerde Türklerin hoşgörüsünün, alçakgönüllülüğünün ve adaletinin yer aldığını vurgulamıştır. Ayrıca bu bölümde ahi teşkilatı, tekke ve zaviyelerle ilgili bilgilerin verildiği, Osmanlı seyahat kültürünün sadece kervansaraylardan oluşmadığı görülmekte; ahi teşkilatının, tekke ve zaviyelerin Türk kültüründeki yeri ve önemi hakkında bilgiler edinilmektedir.

Murat Özer “Kervansaray” adını taşıyan üçüncü bölümden sonra “Sonuç” bölümü (s. 167-172) ile anlatmak istediklerinin kısa bir özetini yapmış ve okuyucunun anlatılanları zihinde toparlamasını sağlamıştır. “Sonuç” bölümünü kervansaraylarla ilgili detaylı bilgilere vakıf defterleri aracılığıyla ulaşabileceğini belirterek sonlandıran Murat Özer, eserini “Resim Listesi” (s. 173-174), “Kaynakça” (s. 175-182) ve “Dizin” (s. 183-188) ile tamamlamıştır.

Eserde dikkat çeken unsurlardan birisi kullanılan resimlerdir. Eserde yirmi resim kullanılmıştır. Okuyucunun yazılanları anlamlandırmasında resimlerin de olumlu yönde bir etkisi söz konusudur. Ancak resimlerin siyah-beyaz olması ve net olmaması bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Bunun basımdan kaynaklı olduğunu düşünüyor, eserin sonraki baskısının daha dikkatli yapılmasıyla bu eksikliğin giderilebileceğini ümit ediyoruz. Kervansaraylar ile ilgili pek çok bilgi barındıran eser, Osmanlı'nın seyahat kültürünü merak eden herkese kaynaklık edebilecek bir çalışmadır.

Kaynakça

Şen, Y. (2017), “Yabancı Yolcunun Uzun Hikâyesinde Kervanlar ve Kervansaraylar”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, S. 4 (8), s. 151-167.